

ABDURRAHMAN AKTEPİ'NİN DİVANINDA GEÇEN ŞAHSİYETLER*

THE PERSONALITIES IN ABDURRAHMAN AKTEPİ'S DIWAN

Osman ASLANOĞLU**

Öz

1842 Diyarbakır'da dünyaya gelen ve 1910 yılında vefat eden Şeyh Abdurrahman Aktepi, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamıştır. Hem bir tarikat şeyhi hem alim, yazar ve şairdir. Tasavvuf, siyer, kelam, fıkıh, mezhep, akide, Arapça, tıp ve astronomi gibi çeşitli alanlarda eserler vermiştir. Kürtçe, Arapça, Farsça ve Türkçeyi iyi biliyordu ve bu dillerde kitaplar ve şiirler yazmıştır. Kürtçe yazılmış olan divanı Kürt Edebiyatı için önemlidir. "Dîwana Rûhî" (Rûhî Divanı) olarak bilinen bu eseri genel olarak dinî ve tasavvufî konuları içerir ve pek çok şiiri de aşka dairdir. Elbette tarikatta Aktepi ekolü haline gelen bu zatın şiirinde işlediği aşk, ilahi aşktır. Bu türden aşk gazelleri ise klasik edebiyatın en temel konusudur.

Aktepi, klasik edebiyatı da diğer pek çok alan gibi ustalıklı takip etmiş ve belirtilen iki temel alanda mesajını vermek için şiirlerinde pek çok kişinin adını zikretmiştir. Aktepi kişi isimlerini ve kişilikleri zikrederken iki yol izlemiştir: İşlediği dinî konuyla doğrudan ilgili kişilerin isimlerini zikretmek, onlardan bahsetmek; ilahi aşkı tarif için edebî sanatlarla kişi ve kişilikleri kullanmaktır. Aktepi bu şekilde divanında 38 kişinin ve kişiliğin adını zikretmiştir. Bu şahsiyetlerden bazıları dinî, bazıları ise tarihi ve efsanevidir. Küçük bir divanda bu kadar kişinin adının zikredilmesi onun edebî gücünü göstermektedir. Bu çalışmada Aktepi'nin bu şahsiyetlere hangi açıdan değindiğini ve bunları hangi özellikleriyle işlediğini ele alacağız.

Anahtar: Şahsiyetler, Abdurrahman Aktepe, Aktepi, Divan, Kürt Edebiyatı.

Abstract

Sheik Abdurrahman Aktepi who was born in Diyarbakır in 1842 and died in 1910, has lived in the late periods of Ottoman. He is both a religious order Sheik and scholar, writer and poet. He has produced works in various fields such as sûfism, prophet, euphemism, fiqh, sect, religious faith, Arabic, medicine and astronomy. He knew Kurdish, Arabic, Persian and Turkish very well and wrote books and poems in these languages. The divan which was written in Kurdish is important for Kurdish Literature. This work known as "Dîwana Rûhî" (The Ruhi Diwan) generally consists of religious and sûfistic subjects and his many poems are related to love and divine love. This kind of love odes are also the basic subjects of classical literature.

Aktepi has followed skilfully classical literature also like other many field and he has mentioned many person's name in his poems to give his message in the both subjects that has been indicated before. Aktepi has followed two ways when he mentions persons' names and personalities: indicating directly and talking about the name of persons' related to the subject that he studies; using persons and personalities to explain the divine love with literary arts. Aktepi has mentioned name of 38 persons and personalities in his divan with this way. Mentioning name of so much persons' name in a small divan shows his literary power. Some of these personalities are religious and some of them are historical and legendary. In this study, we are going to examine in what way Aktepe mentioned these personalities and what features they were studied with.

Keywords: Personalities, Abdurrahman Aktepe, Aktepi, Diwan, Kurdish Literature.

GİRİŞ

Aktepe ekolü, Nakşibendî ve Hâlidî koluna mensuptur. Bu ekol, mensuplarının ortaya koydukları eserlerle edebî bir harekete dönüşmüştür. Abdurrahman Aktepi'nin kendisinin, kardeşinin ve çocuklarının ortaya çıkardığı eserler Klasik Kürt Edebiyatı için oldukça önemlidir (Bkz. Adak, 2015, 12).

Şeyh Abdurrahman Aktepi, 1854 Yılında Diyarbakır'ın şimdi bir ilçesi olan Çınar'ın Aktepe köyünde dünyaya gelmiş ve 1910 yılında yine kendi köyünde vefat etmiştir (Bozan, 2017, 117-118). Hilafeti, babası şeyh Hasan-i Nuranî (v.1865)'den almıştır (Özaydın, 2013, 309). İlk medrese eğitimini yedi yaşından itibaren babasından almıştır. Daha sonra farklı şehirlerde ve Şam'da medrese eğitimi sürdürmüştür. Bu eğitimlerde klasik dinî medrese derslerinin yanında ayrıca felsefe, mantık, astronomi ve kimya gibi alanlarda da dersler almış ve kendisini bu bilimlerde geliştirmiştir. Tahsilini bitirince Aktepe'ye geri dönmüş ve medresede dersler vermeye başlamıştır. Kardeşi Şeyh Mehmet Can da kendisi gibi Şam'daki tahsilini tamamladıktan sonra Aktepe'ye dönmüştür. Aktepi ilmi araştırmalara çok iştiaklı olduğu için medresedeki ders verme işini kardeşine bırakmaya karar verir ve Aktepi medresesindeki ders verme sorumluluğunu kardeşine

* Bu makale 14-17 Şubat 2019 tarihinde yapılan Yalova-UBAK 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresinde sunulan ve bir bölümü tam metin e-kitabında yayınlanan bildirinin genişletilmiş ve detaylandırılmış halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Kürt Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, aslanogluosman@gmail.com

devreder. Bundan sonra daha derin araştırmalar yapmak üzere kendisini ilme verir. Hayatı boyunca Kur'an ve Sünnet'e dayalı bir hayat yaşamış, tarikati bid'atlardan ve hurafelerden uzak tutmaya büyük çaba göstermiştir(Özaydın, 2016, 17).

Tahsil ve ilmî araştırmalarının sonucunda Aktepi Peygamber ve Miraç(Ravdu'n-Ne'im), Divan(ilahî aşk), Arapça Grameri, Tıp, Astronomi, Fıkıh, Mezhepler, Kur'an, Tarikat konuları üzerine manzum ve mensur 13 kadar eser yazmıştır. Onun çok farklı alanlarda çalışan araştırmacı ve üretici biri olduğunu gösteren bir eseri de namaz takvimidir. Aktepi, Aktepe ve Diyarbakır için bir yıllık namaz vakitlerini gösteren bir takvim hazırlamıştır. Bunlardan başka eserlerinin olduğu, ancak bunların farklı nedenlerden dolayı kaybolduğu söylenmektedir.

Eserleri Arapça ve Kürtçe'dir. Fakat bazı eserlerinin içerisindeki bazı şiirlerini Türkçe ve Farsça yazmıştır. Bu şekilde 4 dille eserlerine edebî zenginlik katmıştır. Aktepi'nin en önemli eserlerinden iki tanesi Kürtçe olup Kürt edebiyatı için önemli özelliklere sahiptir. Bunlardan biri konumuz olan Dîwana Rûhî(Ruhî Divanı), diğeri de Ravdu'n-Na'im adlı eser olup Hz. Muhammed'in (s.a.v) miracı ve hayatı hakkındadır(Haspolat, 2013, 4). Bu eser de Kürtçe/Kurmancî'nin edebî bir şaheseridir(Ertekin, 2015, 8). Aktepi Kürt Edebiyatının önemli klasik şairlerinden biri olan Ahmed-i Hanî'den oldukça etkilenmiş ve Kürtçe şiirlerinde bu etkisini gösteren ibare ve beyitler kullanmıştır(Bkz. Jiyan, 2013, 12).

Aktepi, bu çalışmada ele aldığımız Dîwana Rûhî'yi 1876 yılında yazmıştır(185). Divanında kullandığı en yaygın mahlası Rûhî'dir. (Bkz. Divan, 26/22)¹. Ruhî mahlasını hemen hemen tüm şiirlerinde kullanmıştır. Rûhî mahlası divanda 24 defa geçmektedir. Ayrıca Şemseddin (Jiyan, 2013, 10) ve Aktepi mahlaslarını kullanmıştır(Bkz. Divan, 29/4). Divanı 29 şiirden ve 471 beyitten oluşmaktadır. En uzun şiiri 42 beyittir. 42 beyitten oluşan 3 şiiri vardır. Bunlardan ikisi aşk konulu, diğeri peygambere hitaben yazılmıştır. Divandaki şiirler beyitlerin son harfi esas alınarak alfabetik olarak sıralanmıştır. Divandaki 3 şiir Farsçadır, diğeri Kürtçedir. Divanın ana konusu İlahî aşktır. Bununla beraber farklı konular da işlenmiştir.

Bu çalışmamızda Aktepi'nin divanında geçen şahsiyetler üzerinde duracağız. Aktepi'nin divanı bir kaç şiir hariç, genel itibarıyla aşk konulu olduğu için şiirlerinde geçen şahsiyetlerin büyük çoğunluğu aşk konusunda yapılan benzetmeler için ele alınmıştır. Bu tarz benzetmeler Fars ve Türk Edebiyatında işlendiği gibi Klasik Kürt Edebiyatında da benzer şekilde işlenmiştir. Aktepi'nin divanındaki 29 şiirden 6 tanesi aşk dışında olup daha bariz dinî veya farklı bir konuyla ilgili olduğu için bu şiirlerde geçen kişiler genel itibarıyla bahsedilen dini konuyla bağlantılı olarak dinî yönüyle işlenmiştir. Ancak geriye kalan 20 şiirde işlenen konular aşk veya ilahî aşk konulu olduğu için âşık, mâşuk, aşk, ve gönül gibi kelimeler için benzetilen olarak kullanılmışlardır. Bu da şairin edebî üslubunda daha çok sanatlara yer verme yöntemini tercih ettiğini göstermektedir. Pek çok farklı alandaki kişiliğin divanda geçmiş olması Aktepi'nin edebî sanatlar konusundaki kabiliyetini ve edebî tecrübeye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu türden kişilikleri aşk konusu bağlamında ele almak, Aktepi'nin kendinden önce şairlerin divanlarını iyi okuduğunu göstermektedir.

Divanında tespit ettiğimiz kadarıyla 31 dinî şahsiyet, 9 tarihî ve efsanevî şahsiyet, 6 âşık ve mâşuk ikilisinden olan şahsiyet geçmektedir. Bu şekilde toplamda yaklaşık 46 kişi ve kişilik divanda geçmektedir. Konularda işleyişlerine ve kişilerin özelliklerine göre yukarıda belirtilen üç kategoriye koyduk. Dinî şahsiyetler başlığını da "peygamberler", "sahabe" ve ehl-i beyt", "evliyalar" ve "diğeri" olmak üzere 4 alt başlıkta ele aldık. Birbirleriyle ilişkili veya aynı beyitte geçen bazı kişilikleri aynı başlıkta beraber verdik; daha sonra altında her biri için kısa tanıtıcı bilgiler verildikten sonra konuyla ilgili beyitlere geçtik.

Divanda geçen bu şahsiyetleri ele almaya geçmeden önce bunları bir tablo halinde şöyle özetleyebiliriz:

¹ Renas Jiyan (2013). *Şêx Ebdurrehmanê Axtepî Dîwana Rûhî*. İstanbul: Belki Yayınları.

Tablo 1:

A- DİNİ ŞAHSİYETLER			
PEYGAMBERLER	SAHABE ve EHL-İ BEYT	EVLİYALAR	DİĞER
1-Hz. Muhammed 2-Hz. İsa 3-Hz. Musa 4-Hz. Süleyman 5-Hz. Yusuf 6-Hz. Yunus	1-Hz. Ali 2-Hz. Hüseyin 3-Hz. Hasan 4-Hz. Fatma ve Kasım	1-Abdulkadir-i Geylani 2-Beyazıd-ı Bistamî 3-Şeyh Bahaeddin	1-Alim, Şeyh, Molla, Sûfi, Zahid 2-Hûrî 3-Lokman 4- Muğbeççe, Pir-i Muğan 5- Nefis ve Şeytan 6- Nemrut 7- Ömer bin Sa'd bin Ebi Vakkas, İbn-i ziyad, Şimr Bin Zi'l-cevşen 8-Veyssel Karanî 9-Yezid

Yukarıdaki tabloda peygamberler başlığında geçen isimlerden sadece peygamberimizin geçtiği beyitler doğrudan dinî içeriklidir. Sahabe ve ehl-i beyt kısmındaki isimler de aynı şekilde dini içeriklidir. Evliyalarından Abdulkadir-i Geylanî ve Bistamî isimleri aşk konusuyla ilgili olarak işlenmiş, Bahaeddin adı ise Nakşibendiliğe atfen dini açıdan ele alınmıştır. Diğer başlıkta yer alanlardan Nefis ve Şeytan, Ömer bin Sa'd bin Ebi Vakkas, İbn-i ziyad, Şimr Bin Zi'l-cevşen ve Yezid isimleri dinî açıdan ele alınmış, geri kalanlar ise aşk konusu bağlamında benzetme amacıyla işlenmiştir.

Tarihî şahsiyetler tablosuna bakarsak:

Tablo 2:

B- TARİHİ ŞAHSİYETLER
1-Cem 2-İsfendiyar 3-Hülagu 4-Rüstem 5-İskender 6-Keyhüsrev 7-Mahmut ve Eyaz 8-Kubad

Bu kişiliklerin de tamamı aşk konusuyla ilgili olarak işlenmiştir. Mâşuk, âşık için padişah sayılır. Bu benzetme, hem sevgilinin âşığa emredici özelliğiyle veya âşığın emre amade olmasıyla, hem de sevgilideki güzellik unsurlarının bir padişahın gücü kadar güçlü ve etkili olmasıyla.

Üçüncü başlığımız olan âşık ve mâşuk ikililerine bakalım:

Tablo 3:

C- ÂŞIK VE MÂŞUKLAR
1-Ferhat ve Şirin 2-Leyla ve Mecnun 3-Vâmık (Azra'ya âşık) 4-Züleyha (Hz. Yusuf'a âşık)

Yukarıdaki tablodaki kişilikler zaten aşk hikayelerinin ve mesnevilerinin kahramanları oldukları için aşk konulu şiirlerde işlenmişlerdir.

A-DİNİ ŞAHSİYETLER

I- PEYGAMBERLER

Peygamberler elçilik görevini yerine getirirler. Aldıkları ilahî öğretileri insanlara iletirler(Gündüz; 1998, 306). Muhataplarını hak dine çağırarak görevlendirilen yüksek vasıflı kimselerdir(Yavuz, 2007, 257). Peygamberler bütün insanlar içinde en büyük mertebeye sahip olanlardır. Kur'an'da 24 peygamberin ismi zikredilmektedir. Aktepi'nin divanında ise bu peygamberlerden altısı geçmektedir. Bunlar; Hz. Muhammed, İsa, Musa, Süleyman, Yunus ve Yusuf'tur.

Aktepi'nin divanı ilahî aşka dair temsillerle dolu olduğu için divanında geçen isimlerin neredeyse tamamı aşk konusu bağlamındadır. Divanda geçen peygamberlerden sadece peygamberimizin adının geçtiği şiir, dinî içeriklidir. Diğer peygamberlerin adı ise aşk konusuyla ilgili olarak benzetme amacıyla kullanılmıştır. Bu isimleri sırasıyla ele alalım:

1- Hz. MUHAMMED:

Son ve en büyük peygamberdir. Edebiyatta adından en çok bahsedilen peygamberdir. Mesnevilerin başındaki peygamberi övgü bölümleri, naat tarzındaki kasideler, miracîyeler ve mevlidler gibi pek çok alanda peygamberimize yer verilir.

Aktepi'nin divanında peygamberimiz, Muhammed, Ahmed, Mustafa, Haşimî, Ebul Kasım, Ebu Zehra isim ve sıfatlarıyla anılır. Aktepi iki şiirinde açık bir şekilde peygamberimizden bahseder. Bu şiirlerinde onun pek çok sıfatına değinir. Zira Aktepi şiirinde günahkâr olduğunu belirtip peygamberden şefaata beklerken her beyitte peygamberin farklı özelliklerini zikrederek ona hitap eder.

Tasavvufi şiirlerde şairlerin en çok alıntıladıkları söz kalıplarından birisi de "levlâke" kudsi hadisidir(A. Yıldırım, 2018, 156). Şair peygamberi övgülerle anarken onun hakkında zikredilen olan bir kudsi hadis rivayetine işarette bulunur. Bu kudsi hadiste Allah: "*Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım*" denilmektedir. Şair peygamberi övmek için bu hadise işaretten "*levlak*" yani "*sen olmasaydın*" ibaresini kullanmış ve peygamberimizin "Ahmet" adıyla beraber yaratılanların en hayırlısı, seçilmiş kişi anlamındaki sıfatları da beraberinde kullanır:

Şehsiwarê 'erseyê "Lewlak"ê şahê namîdar

Ehmedê muxtarê xeyr-il xelqî mehbûbê Cebbar 9/1

Ey Levlak meydanını süvarisi, meşhur şah!

Seçilmiş Ahmed, yaratılanların hayırlısı, Allahın sevdiği

15. şiirin ikinci beytinde yine günahlarından ötürü peygamberden medet dilerken peygamberimizin mertebesinin büyüklüğünden bahseder. Onun Kâb-ı kavseyin makamında olduğunu, tüm veli zatların üzerinde olduğunu belirtir. Bu makam peygamberin miraçta çıktığı en yüksek mertebedir. Necm suresinin 8 ve 9. ayetlerinde buna işaret edilir. Ayetlerde "*Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu*"(Altuntaş ve Şahin, 2011, 586). İfadelerinde belirtildiği gibi "*iki yay aralığı kadar*" ifadesi, çok yaklaşıldığını belirtmektedir. Bu da peygamberin Allah'a yakınlığını göstermek için kullanılmıştır:

Qabêqewseyin payiet ser xeylê cem'ê esfiya

Ya **Ebel-Qasim** dexîl im, ya **Ebel-Zehr** dexîl 15/2

Kâb-ı Kavseyin ayağındır, tüm asfiyanın üstünde

Ey Kasım'ın babası medet! Ey Zehra'nın babası medet!

Bir diğer beyitte de Aktepi peygamberin derecesinin yüksekliğini gösteren bir kaç özellik sıralar. Peygamber (a.s.v) en yüksek mertebeye sahip olduğu için meydanın süvarisi veya komutanı sıfatıyla zikredilmiştir. Bu ifade peygamberimizin hem savaş meydanlarında cesaretiyle en önde olduğunu, hem de devamındaki ifadelerle fazilette ve manevi mertebelerde en yüksekte olduğunu gösterir. Devamında Taha suresinin adı zikredilerek Allah'ın peygamberi desteklediğine işaret edilmiştir. Zira Taha suresinde Hz. Peygamber teselli edilerek peygamberlik görevini mutlaka en güzel şekilde başaracağı müjdelenmiştir(Altuntaş ve Şahin, 2011, 339). Yine Necm suresi 17. Ayette geçen *مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى* "mâ zaxel beser" kısmı alınmış. Bu ayet de diğeri gibi miraç ile ilgilidir. Peygamberimizin miraçta gördüğü şeyler karşısında bir şaşkınlık geçirmediğini ve bunları sağlıklı biçimde görebildiğini belirtir. Bu da peygamberimizin Hz. Musa gibi Allah'ın tecellisi karşısında bayılıp kendinden geçme gibi bir duruma

düşmediğini de bize hatırlatmaktadır. Bu açıdan peygamberimizin diğer peygamberlerden üstün olduğuna da işaret edilmiştir. Aşağıda geçen beyitteki ifadelerin hepsi peygamberimizin derecesinin yüksekliğini gösterir:

Şehsuvarê 'erse û Taha û Mazaxel Beser
Sed hezar sef rûhê qudsî destê xizmet ber kemer 15/35
Meydanın, Taha ve Ma zağel Basar'ın süvarisi
Yüzbinlerce mukaddes ruh huzurunda saygılı

Peygamberimiz büyük peygamberlerin de kendisine tabi olduğu bir rehberdir. Küfür ve dalaleti kaldıran ve yeni yolları yerine koyandır. O küfrü yok etmiş ve yeni bir yol ve şeriat ortaya koymuştur:

Muqtedayê serfirazanê ûlul-ezmi'r-rusul
Mah'iyê kufr û delalet wadiê ehdes -subul 15/3
Büyük peygamberlerin onurlu rehberi olan
Küfür ve dalaleti yok eden, en yeni yolları koyan

Benzeri ifadeler aynı şiirde farklı beyitlerde sıralanmış ve peygamberin büyüklüğünü göstermek için ortaya konulmuştur. Şair bu övgülerle beraber peygamberin kendisinin affı için şefaatçi olmasını temenni etmiştir.

2. Hz. İSA:

Ulu'l-Azm peygamberlerdendir. Hz. Adem gibi babasız dünyaya gelmiştir(Tunç, 2008, 556). Hz. Meryem'in oğludur. Hz. İsa, doktorların şifa vermede aciz kaldıkları hastalara şifa verir, körleri ve cüzzamlıları iyileştirirdi. Allah'ın izniyle ölüleri diriltirdi(en-Nedvi, 1992, 232). Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi ve hastaları iyileştirmesi sevgilinin yaralı aşığı iyileştirmesi gibidir. Bu açıdan sevgilinin özelliklerinden biri de Hz. İsa gibi iyileştirici olmasıdır. Sevgilinin bir bakışı veya dokunuşu veya bir söz söylemesi âşık için en etkili ilaçtır. Aktepi sevgiliyi İsa tabiatlı olarak isimlendirerek sevgilinin bu yönüne dikkat çeker:

Sed sebahul-xeyrê min ber xakîpayê dilberê
İsewî teb'ê, kubarê, nazikê, dêm-enwerê 13/10
Yüz hayırlı sabahlar'ım dilberin ayağının tozuna olsun
İsa tabiatlıya, kibara, naziğe, nur yüzlüye olsun

Hz. İsa, Hristiyanlığın peygamberidir. Kilise ise mesihîlerin yani hristiyanların ibadet yeri kilisedir(Muîn, 1381, 1390). Hristiyan olan kişi, kendi ibadet yeri olan kiliseye gider. Kiliseye giden veya Hristiyan olan kişi mâşuk ise, âşık sevdiğini görmek için kendisi Müslüman da olsa dinini dahi değiştirip kilisede kalır ve sevgilisini bekler. Şair, aşk yolunda İsa tabiatlı sevgili için kilisede esir kaldığını söyler. Aktepi burada ilahî aşk için yapılması gereken fedakarlıkların boyutuna işaret eder. Aynı zamanda sevdiği için dinini terketme konusu, Kürt Edebiyatında Feqîyê Teyran'ın bahsettiği Şeyh-i Sen'ânî hikayesine telmih vardır:

Bendeyê pîrê muxan im ey şehînşeh destegîr
Sakinê dêr im ji bo İsaîyan mame esîr 13/32
Meyhane pirinin kölesiyim, ey yardımsever şahlarşahu!
Kilise sakiniyim, İsa tabiatlılara olmuşum esir

Hz. İsa'nın bir diğer adı Mesih'tir. Mesih kelimesi ise okşamak, sıvazlamak anlamına gelir. Mesih adının, Hz. İsa'nın hastalara elini dokundurduğunda onu iyileştirmesinden dolayı kendisine verildiği söylenir(İsfahanî, 2012, 1000; Pala, 2009, 309). Aynı zamanda Hz. İsa'nın nefesinin de hastaları iyileştirdiği söylenir. Edebiyatta da sevgilinin dudağı, Mesih'in nefesi gibi diriltme özelliğine sahiptir(Çeçen, 2008, 132). O, hangi hastaya elini vursa veya nefesiyle kime üflese şifa bulurdu. Şair bir şiirinde âşık ile mâşuğu münazara tarzında konuşturur. Maşuk, sevgiliye hitaben kendisinin onun için hayat suyu ve Mesih'in diriltici nefesi olduğunu söyler:

Abê heywan im bixwo hem nefê enfasê Mesîh
Dê li te pîrî bedel kim, hey bikim 'ezmê remîm 18/28
Hayat suyuyum ben, Mesih'in nefesiyim ben

Yaşlılığımı giderip çürümüş kemiği diriltiyim

3. Hz. MUSA:

Âl-i İmran soyundandır. İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin üçüncüsüdür. Allah ile Tûr dağında konuştuğu için kendisine Kelimullah denilir. Kendisine gönderilen ilahî kitap Tevrat'tır(Dinler Tarihi, 1999, 376; Tanyıldız, 2017, 255). Hz. Musa, ailesiyle yaptığı bir yolculuk esnasında hava soğukken ısınacak bir ateş arar. İlerde bir ateş görür. Ailesine gidip bir parça ateş getireceğini söyler. Yanına gidince yanan ağaçtan ses gelir ve Musa'nın rabbi olduğunu söyler ve peygamber olarak seçildiği bildirilir(Bkz. Taha Suresi: 10-13; en-Nedvi, 1992, 128-129.). Yani Allah bir ateşle ona seslenmiş ve o nur ilahî bir sembol haline gelmiştir. Şair de kalbindeki ateşin Hz. Musa'ya Eymen vadisinde gösterilen ateş olduğunu söyler. Bu şekilde şair Hz. Musa'nın kıssasına işaret ederek telmih sanatına yer verir:

Narê **Mûsa** min ledun İsa ji şewqa dilberê

Nûra Wadî Eymenê bû der cîger min iştîal 16/9

Musâ'nın ateşi gizlice dilberin nuruyla parladı

Eymen vadisinin nuru idi ciğerimde yandı

4. Hz. SÜLEYMAN:

Davud peygamberin oğlu, İsrailoğullarının peygamber ve padişahlarından(Cemalî ve Cemalî, 1392, 16). Doğadaki pek çok şey ve cinler onun emrindeydi. Hem peygamber hem sultan idi. Sebe melikesi Belkis ile evlenmiştir.

Hz. Süleyman'ın, üzerinde İsm-i a'zam yazılı mühürlü bir yüzüğü varmış. Süleyman insanların, cinlerin, devlerin, vahşi hayvanların ve kuşların kendisine itaat etmesi için bu yüzüğe "ism-i azamı" yazmış(Hanlerî Kiyâ, 1348, 275). Aktepî bir şiirinde sevgiliye kavuşmadan duyduğu sevinci anlatır. Bu kavuşma gerçek hayatındaki bir şeyhini veya hocasını ziyaret fırsatı bulmasıyla duyduğu sevinç olabileceği gibi peygamberimize hitaben de yazılmış olabilir. Şair kavuşma anını tasvir ederken, onun huzuruna çıkıp elini öpmeyi büyük bir nimet olarak kabul eder ve onun elini tutmasıyla elindeki yüzüğe veya mühre kavuştuğunu söyler. Burada şair bahsettiği kişiyi Hz. Süleyman'a ve elindeki yüzüğü de Hz. Süleyman'ın parmağındaki gücün simgesi olan yüzüğüne benzetir ve ona kavuşmanın sevincini anlatır:

Xatem û textê **Süleyman** zeptî kir min bê xîlaf

Şahê textê 'eşq im ez navême dinya bê guzaf 4/8

Şüphesiz aldım Süleyman'ın yüzük ve tahtını

Aşk tahtının şahıyım, boşuna bırakmıyorum dünyayı

5. Hz. YUNUS:

Hûd peygamberin çocuklarından olup annesi İsrailoğullarındadı (Nisâbüri, 1382, 246). Kendisi de İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Halkını doğru yola çağırdığı halde onları ikna edememekten dolayı vazgeçmek istemesi ile bahsedilir. Kavmi, onun geleceğini bildirdiği musibetler gelmeden önce ona iman etmişti(Akay, 2005, 505).

Hz. Yunus halkını bırakıp bir gemiye biner. Bir süre sonra gemi hareket etmeyince uğursuz kişiyi bulmak üzere çekilen kura sonucunda Hz Yunus'u denize atarlar. Hz. Yunus'u denizde bir balina yutar. Balığın karnında pişman halde duada bulunur ve Allah o halde tek başında bir balığın karnında olan Yunus'u kurtarır. Bu kıssa ile Hz. Yunus, edebiyatta balığın karnına düşmesi dolayısıyla söz konusu edilir(Kurnaz, 1987, 66). Tasavvufta bu kıssayla balığın karnının zikredilmesi, dünya ve cisim zindanını anlatmak içindir(Seccâdi, 2007, 206).

Aktepî aşığın mâşuk ile olan konuşmasını aktarırken âşık, sevgiliye kendisini beklediğini, gözü-kulağının yolda olduğunu ve başka kimsenin olmadığını söylerken yalnız oluşlarını anlatmak için Hz. Yunus'un denizin dibinde, büyük büyük balığın karnında oluşunu örnek verir. Hz. Yunus gibi herkesten uzak olduklarını ve görüşebileceklerini belirtir:

Kes nehin bi nik me carek ey şehê alîneseb

Her wekî **Yûnis** di behrê der zikê hûtê 'ezîm 18/14

Ey yüce soylu şah! Bu kez kimse yok yanımızda

Yunus gibi denizde, büyük balığın karnında

6. Hz. YUSUF:

Yakup peygamberin en küçük oğludur. Kardeşleri kıskançlıklarından onu kuyuya atar, bir tüccar onu oradan çıkarıp pazara götürür ve Mısır azizesine satar(Cihanî, 2013, 108). Azize ona âşık olur ama onu elde edemeyince iftira ile hapse attırır. Daha sonra Hz. Yusuf, rüya tabiri vesilesiyle hapisten çıkar ve en sonunda Mısır'a bakan olur.

Hz. Yusuf, azizin eşinin iftirasına maruz kalınca haksız bir şekilde zindana atılmıştı. Onu seven Züleyha ise serbest bir halde dışardaydı. Bu örnekten yola çıkan şair, kendisinin âşık olarak sevdiğinden ayrı kaldığını söylerken kendisini hapiste mahzun olan Yusuf'a benzeter:

Şubhê **Yûsuf** zirê zîndan mame mehbûs û hezîn

Qet nego carek Zuleyxaê çi hal e bêmecal? 16/7

Yusuf gibi zindanda kalmışım tutuklu ve hazin

Bir kez bile demedi Züleyha, bu ne haldir ey takatsiz

Kardeşleri Hz. Yusuf'u çekememiş ve bu nedenle onu kuyuya atmışlardı(Kurnaz, 1987, 64: Pala, 2009: 484). Şair bir şiirinde gönlün aşk sayesinde girdiği halleri anlatırken gönlü güzelliğin temsili olan Yusuf'a benzeter. Aktepi'ye göre gönül, sevginin meydana konduğu bir yerde kuyudaki Yusuf gibidir. Yani aşk ve sevgi sayesinde Hz. Yusuf kıskanır hale gelmiştir. Aşk olmasaydı o güzellik de olmazdı:

Xedengê dilberê çûn-tên li meydan Rostemê Zal î

Di bazara mehbê de bûhayê **Yûsufê** çah î 25/2

Dilberin okları gelince meydana Rüstem-i Zal'sın

Sevgi pazarında kuyudaki Yusuf'sun

II- SAHABE VE EHL-İ BEYT

1. ALİ:

Peygamberimizin amcası Ebu Talib'in oğlu, peygamberimizin kızı Hz. Fatma ile evlenmesiyle peygamberimizin damadı ve İslam'ı kabul eden ilk erkek gibi çok önemli sıfatları üzerinde taşır. Peygamberimiz onu yanına alarak büyütüştür(Köksal, 2008, 121). Cesaret ve ilmiyle bilinir. Hz. Ali hakkında peygamberimizin pek çok hadisi vardır.

Edebiyatta daha çok şah-ı Necef, Murtaza, Zülfikar adlı kılıcı ile ve elb-i beyt dolayısıyla Kerbela olayıyla anılır(Kurnaz, 1987, 69). Zülfikar; Peygamber Efendimiz'in kılıçlarından birinin adıdır. Ağzı iki çatal olan bu kılıcı, Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Ali'ye hediye etmişti(Can, 1997, 210). Bu kılıç adeta Hz. Ali'nin sembolü haline gelmiştir. Aktepi dokuzuncu şiirini onun övgüsü için yazmıştır. Aktepi Hz. Ali'yi Kerrar, Haydar, Allahın Kılıcı, Şahê Merdan, Şerê Yezdan, Mustafa'nın amcaoğlu, Hakikat yolunun rehberi ve Aliy-yel Murteza gibi sıfatlarla zikreder. Bu şiir, Aktepi'nin ehl-i beyt sevgisini açıkça gösterir:

Hem çunîn fermûde el heqq xewfa ber qewmê kufar

La feta îlla 'Elî, la seyfe îlla Zulfîqar 9/1

Gerçekten böyle ferman etmiş, kafir kavmin korkusudur

Ali'den başka delikanlı yok, Zülfikar'dan başka kılıç yok

Şîrê Yezdanê kerîmî Heyderê Kerrarê sef

Canîşînê fexrê alem şahê ew rengê Necef 9/3

Ey safları yaran Haydar! Kerim Allah'ın kılıcısın

Fahr-ı âlemin vekili, Necef renginin şahısın

2. HASAN:

Peygamberimizin torunu olan Hz. Hasan, Hz. Ali'nin çocuklarından(967). Hz. Fatma'nın büyük oğludur. Ehl-i beytin iki büyüğünden biri olup seyyidlerin ceddidir. Hz. Muaviye'nin teklifine evet diyerek hilafet iddiasından geri çekilmiştir. Kendi hanımı tarafından zehirlendiği rivayet edilir. Edebiyatta daha çok peygamberin onlara olan sevgisi noktasında benzetmeler yapılır. Masum olması, bir fidan gibi küçük olması ve reyhan gibi kokması gibi özelliklerle anılır.

Şair günahkârlığından bahsedip peygamberden şefaath dilediği bir şiirinde peygamberimizi tavsif ederken Ceddu'l-Hasan diyerek Peygamberimizin Hz. Hasan'ın dedesi olduğunu söyler. Burada Aktepi Hz. Hasan'ı adeta duasının kabulü için vasıta yapmaktadır. Torunlarının masumiyetiyle duada bulunması, makbule şayandır. Aktepi peygamberin kendi günahlarına şefaathçı olması için Hz. Hasan'ın adını anarak yalvarışının etkisini arttırmak istemiştir:

Sed hezar imdadê min cedd'l **Hesen** Şahê huda

Ya Resûlellah dexil im, ya Hebîbellah dexil 15/18

Yüzbinlerce kez yardım talebidir ey hidayetin şahı, Hasan'ın dedesi!

Ey Rasulallah medet, ya Habiballah medet

3. HÜSEYİN:

Hz. Hüseyin, Hz. Hasan'ın kardeşi, Hz. Ali'nin ve Fatima'nın oğlu ve Peygamberimizin torunudur. Kerbela şehididir (Meb, İslam Ansiklopedisi, 1987, 634). Hz. Hasan, Muaviye lehine halifelikten çekilmişti (Gündüz, 1998, 160). Ancak Hüseyin, zülme ve adaletsizliğe baş eğmeyi kabul etmediği için şehit edildi. Yezid'in adamları tarafından öldürüldü. Şair Yezid'e karşı düşmanlığını açık bir şekilde sekizinci şiirde belirtmiştir. Hz. Hüseyin'in Muharrem ayında Yezid tarafından öldürüldüğünü ve bu nedenle laneti hak ettiğini söyler:

Ah di vê mahê Muharrem da, **Huseyn** im bû şehdî

Musteheqqê l'en û teqbîha ebed bûve Yezid 8/9

Ah ki bu Muharrem ayında Hüseyin'im oldu şehit

Ebedi lanet ve kötölemeye müstahak oldu Yezid

Hz. Hüseyin'in ve diğerlerinin başları Kerbela'da kesildikten sonra hakaretler yapılmış ve İbn-i Ziyad'a götürülmüştü. O da elindeki değnekle Hz. Hüseyin'in dudaklarına dokunarak hakaret ediyordu. Şair, peygamberimizin torununun başına yapılanlara işaret ederek, Hz. Hüseyin'in başının, aslında arşın süsü değerinde iken mızraklara saplandığını belirterek yapılan zulmün boyutunu ortaya koyar:

*Goştwarê goşê ersê r'asî pur xwûnê **Huseyn***

Murtefî kir ser sînanan cumle ew qewmê 'enîd 8/12

Arşın kulağında küpe olan Hüseyin'in kanlı başını

Mızraklara taktı bütün o isyankâr kavim

4. FATMA VE KASIM:

Kasım: Peygamberimizin ilk çocuğuydu Hz. Peygamber'in büyük oğlu Kasım olduğu için, Hz. Peygamber Ebu'l-Kasım künyesiyle anılmıştır (Güzel, 2012, 84). Kasım henüz 17 aylıkken vefat etmişti.

Fatma: Peygamberimizin Hz. Hatice'den olan kızıdır. Hz. Hasan ve Hüseyin'in annesidir (Musahub, 1380, Cilt II, 1835). En küçük kızı olmakla beraber en çok sevdiği kızıydı. Peygamberden sonra vefat eden tek çocuk idi. Diğerleri peygamberimiz henüz hayatta iken vefat etmişti. Hicretin ikinci yılında Hz. Ali ile evlendi. Hz. Fatma, peygamberimizin vefatından altı ay kadar sonra vefat etti.

Aktepi peygamberimize hitap ettiği bir şiirinde onu Hz. Fatma ve Kasım'ın babası olarak zikreder. Aktepi şiirinde günahkârlığından bahsederken peygamberin şefaathini celbetmek için çocuklarının adıyla zikrederek dua ve yalvarışını daha etkili kılmayı amaçlamıştır:

Qabêqewseyn payiet ser xeylê cem'ê esfiya

Ya **Ebel-Qasim** dexil im, ya **Ebel-Zehr** dexil 15/2

Kâb-ı Kavseyn ayağındır, tüm asfiyanın üstünde

Ey Kasım'ın babası medet! Ey Zehra'nın babası medet!

III- EVLİYALAR

1. ABDULKADİR-İ GEYLANİ:

Kadiriye tarikatının piridir (Kalem Yayınevi, 2006, 15). Velayet sahibi bir zattır. Kendisine gavs-ı âzam denilir (Uludağ, 2005, 144). Edebiyatta kerametleriyle, tarikatı ile ve yardım istenmesiyle zikredilir.

Aktepi bir şiirinde aşkın etkilerini benzetmelerle anlatırken kişiyi sersemleştirdiğini, sarhoş ettiğini ve böylece kimseyi tanımaz hale getirdiğini söyler. Buna örnek olarak da böyle büyük bir zatın bile aşkın etkisiyle tanınamayacağını söyler. Geylanî ve başka büyük bir veli zat olan Beyazd-ı Bistamî'yi zikreder.

Beyazıd-ı Bistamî'nin adını Tayfûrî olarak zikreder. Âşık kişinin bu iki büyük zatı bile ayıramayacağını belirtir. Çünkü aşk şarabıyla âşık sersemidir:

Cunûn û bêhiş im asarê 'eşqê ez dilê serxweş

Cuda nakim du sed wek Şeyxê Geylanî û Teyfurî 24/4

Aşkın tesiriyle, sarhoş gönülle deli ve sersemim

İki yüz Şeyh-i Geylanî ve Tayfurî'yi ayıramam

2. BEYAZID-I BİSTAMÎ:

Adı, Ebu Yezid Tayfûr b. İsa el-Bistamî'dir. Bistamî, sûfilerin reislerinden ve büyüklerindedir. Tasavvuftaki yolu galebe ve sekrdir(Erginli ve diğerleri, 2006, 1021).Kendisine tabi olanlara da Tayfûriyye denir. Bu cemaat köklerini Bayezid vesilesi ile İmam Cafer Sadık'a kadar ulaştırırlar(Seccâdi, 2007, 461). Şiirlerde tarikat, vahdetu'ş-şuhud, ilahî aşk bağlamında ele alınır. Aktepi'nin divanında Teyfûrî adıyla geçer.

Şair aşğın, aşkın sarhoşluğuyla Geylanî ile Tayfurî'yi birbirinden ayıramadığını söyler:

Cunûn û bêhiş im asarê 'eşqê ez dilê serxweş

Cuda nakim du sed wek Şeyxê Geylanî û Teyfurî 24/4

Aşkın tesiriyle, sarhoş gönülle deli ve sersemim

İki yüz Şeyh-i Geylanî ve Tayfurî'yi ayıramam

3. BAHAEDDİN:

Nakşibendiğin kurucusudur. Nakşibendiyye tarikatı, ismini XIV. yüzyılda Orta Asya'nın Buhara şehrinde yaşamış olan Bahâeddin Nakşibend'den (ö. 791/1389) almaktadır(Ceyhan, 2015, 611). Edebiyatta tarikat büyüğü olarak, keşif ve keramet sahibi olarak ve manevi büyüklüğü münasebetiyle işlenir.

Aktepi bir Nakşibendî şeyhi ve âlimi olarak şiirlerinde nakşibendiliğin kurucusu olan Şeyh Bahâeddin'den övgüyle bahsetmiştir. Altıncı şiir bu konudadır. Aşağıdaki örnek beyitlerde şeyhinin lahûti sırları ezelden beri bildiğini bu nedenle onun dergahına yüzlerin dönmesi gerektiğini vurgular:

Waqîfê esrarê lahûtî ezan ehdê elest

Rû bi dergahê Buhaeddin nezer kun zenge hest 6/5

Gizli sırlara vâkıftır, Elest yemininden beri

Bahaeddin'in dergahına çevir yüzünü

IV- DİĞER

1. ALİM, ŞEYH, MOLLA, ZAHİD, SÜFİ

Bu şahıslar dinî kişilikler olup ilim, irfan ve manevi halleriyle öne çıkarlar. Şair, bu şahısları aynı konu bağlamında ve bazılarını aynı beyitlerde ele aldığı için ve birbiriyle ilgili kişilikler oldukları için aynı başlık altında ele alacağız. Bu şahısların ortak özelliği de aşğın hallerini anlayamamaları, âşğın güzellerden, saraptan ve güzellik unsurlarından bahsetmelerini kınarlar ve aşğa vaaz vermeye çalışırlar.

Alim: Bilgindir, ilim ehlidir(Uludağ, 2012, 36). İlmiyle âbidlerin üzerinde bir dereceye sahiptir. Allah'ın isim ve sıfatlarını ilme'l-yakîn derecesinde görmeye erişenlerdendir. Bazı alimler, dinî hükümleri bilir fakat tasavvuf veya hal ilmine yabancı kalır. Âşıklar bu tipleri zahirperest veya şekilci olarak görür.

Molla: Ders okumuş, ilim tahsili yapmış, alim kişi demektir(Enverî, 1383, 1178). Alim ve molla her ikisi de ilim tedrisiyle uğraşır ve bilgisiyle öne çıkar. Yine sûfiler, vaiz ve alim gibi mollayı da ehl-i zahir sayarlar(Uludağ, 2012, 252). Alim ve molla şairlerin hal şiirlerini kabul etmezler. Şeriata zıt olarak değerlendirirler.

Şeyh: Kelime olarak önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamına gelir. Tasavvuf okulu liderlerine şeyh denir. (Cebecioğlu, 2009, 609). Şeyhler zühd ve takva sahipleridir. Tekkeleri ve tarikat cemaatleri vardır. Müridlerine manevi yönde rehberlik yaparlar. Büyük bir mertebeye sahiptirler. Tarikatlarda şeyhler, silsile halinde birilerine önderliklerini devrederek manevi öncülük yaparlar.

Zahid: Zâhid, Arapça bir kelime olup Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişi demektir(Sönmez, 2015, 142). Bunlar dünyevi zevklerden kendilerini uzaklaştırıp nefislerini tezkiye yolunu tercih ederler. Zahid, kendisini dünyadan çeken, dinî hayata veren ve ahirete yönelen kişiler için kullanılan bir tabirdir. Şiirlerde âşıklar tarafından aşk gerçeğini göremeyen kişi olarak değerlendirilir. Zahiri düşünürler. İlim ve imanın şekil ve kabuğuyla uğraşırlar(Tolasa, 2001, 75).

Sûfi: Tasavvufta hak yolunu tutan kişidir. Mâsivadan sıyrılmıştır. Akılla hareket etmez. O, zevken yaşayan kişidir. Sûfilere göre kim yaparsa yapsın, ne yaparsa yapsın bütün işler Allah'ın sıfatlarının zuhurudur(Gölpınarlı, 1953, 26). O, hakka vasil olan kişidir(Cebecioğlu, 2004, 581). Sûfiler için en önemli şey kalp kırmamaktır. Bu nedenle "gönül kabesi" tabirini çok kullanırlar. Sûfiler de dine ve hak yola bağlılığı temsil ederler.

Yukarıda bu kişilikler hakkında verilen bilgiler, bu şahısların zahiren ve bir cihette büyük zatlar olduğu, ancak ilim ve dinî düşüncelerinin ve dindarlıklarının çok dar kalıplar içinde olduğu, zahiri ve sekilsel düşündükleri ve aşk gerçeğini anlamadıklarını gösterir. Aktepi, aşağıdaki beyitlerde şeyhleri, alimlerin, mollaların, zahid ve sûfilerin, kendisini anlamadan eleştirdiklerini dile getirir. Bu şikayet divan şiirlerinde âşığın çok yakındığı bir konu olarak göze çarpar. Aktepi de aynı sorundan yakını ve kendisini anlamadıklarını söyler:

Hezaran şeyx û alim derkê nakin halê qelbê kul
Gellek ferqe meyan 'ilmê halê zuhdê menfurî 24/20

*Binlerce şey ve alim yaralı kalbin halini anlamaz
Çok fark var hal ilmiyle kötülünen zühd arasında*

Nizanim zahid û sofî li aşiq germi yû serdi
Hezar şeyx û mela bin çare nakin ew li vî derdî 24/25

*Zahid ve sofiler âşığın sıcak ve soğuşunu bilmez
Bin şeyh ve molla da olsa bu derde çare olmaz*

Bu şahıslar, âşıkları uyarmak, onlara doğru yolu göstermek üzere vaaz ve nasihat etmek ister, ancak kalbi bir derya olan âşık için onların söyleyecekleri şeyler boştur. Çünkü âşıkları anlayamamaktadırlar:

Meke mun'im ji 'eşqa dilberê ey zahidê aqil
Hewa ye we'zê te nik aşiqê neçar ê derya dil 24/19

*Dilberin aşkına ihsan etme ey akıllı zahit!
Boştur vaazın, gönüllü derya çaresiz âşık için*

Hatta Aktepi biraz daha ileriye giderek aşağıdaki beyitte aşk acısıyla yolunu şaşırdığı için kendisini kınayan zahidleri edepsiz olarak niteler:

Şaş kırım cewra hebîbê der 'ezabê roj û şeb
Kes li min lewman nekin ey zahidanê bêedep! 12/10

*Sevgilinin zulmü beni sersem etti, gece gündüz azaptayım
Kimse beni kınamasın, ey edepsiz zahit!*

Aktepi sûfileri de âşıkları anlamamakla suçlar. Şaire göre huri kadar güzel sevgilinin elinden alınan şarap, kevser tadını verir; ama sûfiler bunun değerini bilmez ve sathi düşünceyle aşığa vaaz ve nasihat etmeye çalışırlar:

Badaya safî 'eqîqî ez kefê horiweşan
Lezzeta kewser diditê sofî nizanit qîmetê 27/7

*Hûri yüzlülerin elinden olan saf kırmızı şarap,
Kevser tadını verir, bilmez ki sûfi nimeti*

Xerabatî yû mest im eşkera bê bak û meynoş im
Bes e lîlah meke sofî li min teklifê mestûrî 24/8

*Meyhaneciyim, sarhoşum, korkusuz ve şarapçiyım
Ey sûfi! Yeter Allah için teklif etme gizlememi*

2. HÜRİ:

Allah'ın mü'min erkeklere mükâfat olarak cennette vereceği kadınlardır. Yani huri, cennet kızlarına verilen isimdir. Cennet nimetleri sayılırken güzel huriler tavsif edilir (Bkz. Duhan: 54, Tûr:19/20). Edebiyatta

sevgili, hurilere benzetilir, bazen mübalağa sanatıyla hurilerin dahi sevgilinin güzelliğine yetişmediğine işaret edilir. Melek, cennet ve sevgili gibi kelimelerle beraber anılır.

Edebiyatta da sevgili güzelliği dolayısıyla huriye benzetilir. Aşığın gözünde sevgili huri veya melektir(Çelebioğlu, 1998, 730). Sevgilinin bulunduğu yer ise cennet sayılır. Sevgili bir yerde yoksa orası cennet de olsa âşık için cehennem gibidir. Bu nedenle âşık, sevgilinin olmadığı bir cenneti de istemez:

Di 'eşqa dilbera nûrî, letîfa wek gula cûrî
Nevê min cennet û **hurî**, feqîr im bo tecellaê 26/16
*Nurlu ve gül gibi latif dilberin aşkıyla
Bana gerekmez cennet ve huri, fakirim tecelliye*

3. LOKMAN:

Lokman, ünlü bir bilge ve doktor olarak tanınır(Bkz. Cihanî, 2013, 535). Bazılarına göre ise Habeşli bir köledir. Davud peygamberin zamanında yaşayıp marangozluk veya terzilik yaptığı da söylenir(Yıldırım, 2008, 490). Bazıları peygamber olduğunu söylemiştir. Ancak peygamberliği konusunda ihtilaf vardır(Tolasa, 2001, 40). Daha çok kendisine hikmet verilmiş olan bir veli olarak kabul edilir. Doktorların pîri sayılır. Hastaları iyileştirir, pek çok hastalığa ilaçlar bulurdu. Otların, hangi derdin dermanı olduklarını kendisine söylediği rivayet edilir(Kurnaz, 2009, 311). Hatta ölümsüzlük iksirini bulduğu ama kaybettiği söylenir.

Edebiyatta sevgili, Lokman'a benzetilir. Âşık daima hastadır ve onun tabibi de yalnızca sevgilidir. Lokman gibi gelip kendisine şifa vermesini ve onu diriltmesini bekler. Ölümsüzlük, hastalık, ilaç, hayat suyu gibi kelimelerle anılır.

Lokman hastaları iyileştirdiği gibi sevgili de aşığı iyileştirebilecek tek doktordur. Aktepî bir şiirinde sevgiliyle aşığı konuşturur. Maşuk, aşığa cevabında kendisini över ve Lokman gibi hasta kalpleri iyileştirdiğini söyler:

Rûbehek na kes bi wê 'eşqa me da te ismê şêr
Hem çû **Luqman** im bi weslê xweş dikim qelbê seqîm 18/20
*Kimsesiz tilkiydin, o aşkla biz sana verdik aslan ismini
Hem Lokman gibiyim, vuslatla iyi ederim hasta kalbi*

4. MUĞBEÇÇE VE PİR-İ MUĞAN

Muğbeççe: Muğ kelimesi zerdüş dinine inanan, ateşe tapan anlamlarına gelir. Beççe ise Farsça'da insan veya hayvan yavrusu ve çocuk demektir(Enverî, 1383, 145). Bu tabir zamanla tasavvufi aşk şiirlerinde meyhane çırağı, saki veya içki satan gibi anlamları kazandı(Pala, 2009, 329; Enverî, 1383, 1167). Muğbeççe, meyhanede hizmet eden gençlere denilir(Tunç, 2008, 559).

Pîr-i muğan: Pîr, Zerdüş inanisinde din adamı anlamına gelir. Pîr-i Muğan ise Zerdüş inananlarının önderidir(Yıldırım, 2008, 566). Yani baş keşiş demektir. Şarap meclisinin pîrine denilir. Tasavvufta ise bu kamil-i mürşid ve kutb-u âlem yerine kullanılır(Cebecioğlu, 2004, 502). Meyhane, şarap, harabat, meclis ve sakî gibi kelimelerle beraber tenasüp içinde anılır.

Şair, bir şiirinin tek dizeli nakaratında sevgilinin özelliğini "ceylan boyunlu muğbeççe" olarak zikreder. Genç şarap dağıtıcısı anlamına gelen muğbeççe ifadesi ile sevgiliyi, zarif boyunlu ceylana benzetir.

Önceki beyitte Aktepî sevgilinin aşkıyla içinde olduğu zor durumu anlatıyor. Sevgilinin gözleri önünde karmaşa yaşadığını, sevgilisinin Hristiyan olmasından dolayı günah korkmadığını söyler, ancak kendisinin Hristiyan olmadığını; dolayısıyla ne yapacağını bilmez hale geldiğini söyler ve şarap dağıtan ceylan gerdanlı güzelden yardım ister:

Keşmekeş tê da me ez alem li ber çeşme xeyal
Dilber im tirsia ye natirsit ji zenban û webal
El-eman sed el-eman ey **mexbeça** gerdan-xezal 13/2-3
*Dilberim Hristiyan'dır, korkmaz günah ve vebalden
Ey ceylan boyunlu sakî! El-aman, yüz el-aman*

Sevgili aşığı gözleriyle yaralarken pîr-i muğandan yardıma gelmesi istenir. Çünkü o, şarap dağıtır, aşk dağıtır ve bu şekilde âşığın acısını dindirir:

Dame ber çeşmê xezeb ew dilbera sîmaperî

Sed meded **pîrê muxan** dîsa bikitin himmetê 27/5

*Beni gazap gözlerine hedef etmiş, o periyüzlü dilber
Yüz medet ey pir-i muğan, yine edin bir himmet*

Bendeyê **pîrê muxan** im ey şehînşeh destegîr

Sakinê dêr im ji bo Îsaiyan mame esîr 13/32

*Ey medetkar şah! Pir-i muğan'ın kölesiyim
Kilise sakiniyim, İseviler için esir kalmışım*

5. NEFİS VE ŞEYTAN

Nefis: Arapça'da kişinin kendisi anlamına gelir. Ayrıca ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, bir şeyin cevheri gibi anlamları vardır(Cebecioğlu, 2004, 472). Fiiliyle değil, zatıyla mücerred olan bir cevherdir(Hanleri, 1348, 518). Sûfilere göre nefis, "kulun kötü fiilleri", "şehvet", "kötü ahlak", "büyüklenme", "haset" ve "öfke" gibi sıfatlar için kullanılır(Artun, 2010, 189).

Şeytan: Genellikle nefisle beraber söz konusu edilir. Gözle görülmeyen fakat varlığı kesin olan, azgınlık ve kötülükte çok ileri giden, kibirli, âsi, insanları saptırmaya çalışan cinlere "şeytan" adı verilir(TDV, İlmihal, Cilt I, 2010, 98).

Nefis ve şeytan kötülüğü temsil eder ve insanlara zarar vermek için uğraşırlar. Aynı şekilde aşığa da acımaz ve ona zulmederler. Aşığı, insanlara karşı alay konusu yapar ve rezil ederler. Şair, nefis ve şeytanı, hem aşk nedeniyle düştüğü halin sorumlusu olarak gösterir:

*Nefs û şeytan im li min bê hed kirin cewr û xedir
Mam di nêv ebnaê cinsê xwe zelîl û bê qedir 23/25
Nefis ve şeytan bana yaptı hadsiz zulüm
İnsanlar içinde zelil ve değersiz oldum*

Hem de dinî içerikli şiirinde nefsin kendisine musallat olduğunu belirtir ve peygamberden yardım talep eder. Ömrünün boşuna geçip isyan ve günahlarla telef olduğunu söyler:

*Nefs û şeytan bû musellet ya Resûlellah eman
Bû telef 'emrê ezîz im zîrî 'isyanê giran 15/11
Ey Rasulallah medet! Nefis ve şeytan musallat oldu
Aziz ömrüm ağır isyanlar altında telef oldu*

Şeytan Allah'ın secde emrini yerine getirmediği ve büyüklendiği için cennetten kovulmuş ve bu şekilde lanetlenmiştir. Aktepi, Yezid'e lanet ettiği şiirinde "Allah'ın laneti hasta şeytanın üzerine olduğu gibi Yezid'in ruhu üzerine de olsun" der. Burada şeytanın cennetten kovularak lanetlenmiş olmasını nazara verir:

*Le'netê ya Rebb bide rûhê Yezîd û tabî'an
Şubhetê le'na te dane canê şeytanê merîd 8/18
Ya Rab! Lanet et Yezid'in ve tabilerinin ruhuna
Verdiğin lanet gibi, hasta şeytanın canına*

6. NEMRÛT:

Bâbil hükümdarlarına verilen bir ünvân olduğu sanılmaktadır(Pala, 2009, 356). Hz. İbrahim Nemrut'a Allah'a inanması için davette bulunmuş ama o, bunu kabul etmemişti. Hz. İbrahim Nemrut'u ilah olarak kabul etmeyince, tek bir ilah ve dinin oluşunu söyleyince ve Nemrut'un halkının taptığı puthanedeki putları kırınca Nemrut, Hz. İbrahim'i cezalandırmak için büyük bir ateş hazırlar ve onu mancınıkla ateşe atar. Ancak Allah Peygamberin yanmasını engeller ve o ateşi bir gül bahçesine çevirir. Bu konuyla ilgili anlatım Enbiya suresinin 51-70 ayetlerinde vardır. Edebiyatta Nemrut daha çok Hz. İbrahim'i ateşe atması ile anılır(Kurnaz, 1987, 63) ve bu bağlamda telmih sanatıyla ateş imgesine yer verilir.

Aktepi de telmih sanatıyla bu olaya işaret eder. Münazaralı bir şiirde âşık ile mâşuk konuşurken mâşuk, âşığın Nemrut'un ateşi gibi büyük bir ateşle yandığını ve o ateşi zülûflerini göstererek söndürüp bir bahçeye çevireceğini söyler. Yani sevgilinin güzellik unsurları, aşığa görününce âşığın kalbindeki ateş hemen söner ve rahatlar:

Wextê şefqet kim li te zulfan vekim şubhê 'elem

Narê Nemrûdî bikim ser te wekî baxê ne'îm 18/12

Sana şefkat edip bayrak gibi göstersem zülûfleri

Nemrûd'un ateşini, sana yaparım nimet bahçesi gibi

7. ÖMER BİN SA'D BİN EBİ VAKKAS, UBEYDULLAH İBN-İ ZİYAD, ŞİMR BİN Zİ'L-CEVŞEN

Aktepî, Yezid'e lanet için yazdığı şiirinde Kerbela zulmünde rol alan ve ehl-i beyt'e karşı savaşmış olan Yezid'in dostlarına da lanet eder. Bir beytinde Yezid'le beraber bu üç kişinin adını da küfre girenler olarak zikreder:

Ömer bin Sa'd bin Ebi Vakkas: Peygamber hayatta iken cennetle müjdelenen Sa'd bin Ebi Vakkas'ın oğludur. Kerbela'da konaklayan Hz. Hüseyin'e karşı gönderilen askeri kuvvetlerin başındaydı (Yüksel, 2010, 321). Hz. Hüseyin, hicrî 61 yılında, başında Ömer b. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın bulunduğu Emevî ordusuyla Kerbelâ'da karşı karşıya gelmiş ve o kötü zulümler yaşanmıştır. (Özkan, 2010, 311). Bu zulüm nedeniyle Ömer bin Sa'd da Aktepî'nin lanetinden nasibini almıştır.

Ubeydullah ibn-i ziyad: Babası Ziyad bin Ebih'tir. Ubeydullah, Emeviler döneminde Irak, Horasan ve Basra valiliği yapmıştır. Yezid, saltanata geçip herkesten biat isteyince Hz. Hüseyin'e karşı tedbir almak için İbn-i Ziyad'ı Kufe'ye vali olarak atadı. İbn-i Ziyad, Hz. Hüseyin'in taraftarı olan pek çok kişiyi korkuttu ve öldürttü. Hz. Hüseyin bazı kufelilerin desteğini alıp İbn-i Ziyad'a karşı Kufe'ye gitmek isteyince İbn-i Ziyad adamlarını göndermiş ve orada Hz. Hüseyin ve adamlarını şehit ettirmiştir (Bozan, 2017, 804-805).

Şimr bin zi'l-Cevşen: Tabiinden ve Havazin kabilesinin reislerindedir. Kerbela vakasında aldığı rolden dolayı Şialar nezdinde en nefret edilen kişilerden biri olmuştur. Şimr ilk zamanlarda İmam Ali'nin (a.s) yârenlerinden biri idi, ancak sonrasında İmam ve ailesine kin güden düşmanlardan birine dönüşmüştür. Ubeydullah b. Ziyâd, çevresindeki Şimr b. zi'l-Cevşen gibi kişilerin de telkini ile Hz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmesini ya da kayıtsız şartsız teslim alınmasını istemiştir (Keskin, 2012, 314).

Bu üç şahıs da kerbela zulmüne ortak oldukları ve zalimlerin yanında yer aldıkları için aşağıdaki beyitte adları Yezidle birlikte zikredilmiştir:

'Amr û Şimr û İbnu Zıyyad û Yezîdê kufrîdar

Ey xuda bîne li wan pur l'en û exzabê edîd 8/6

Amr, Şimr, İbn-i Ziyad ve kafir Yezide

Allahum! Çokça lanet ve azab et onlara

8. VEYSEL KARANÎ:

Adı Üveys bin Âmir Karnî olup Yemen'in Karn köyünde dünyaya gelmiştir. Peygamberi görmeden iman etmiştir (Değirmençay, 2016, 158). Peygamberimizin zamanında Müslüman olmuş ancak onu görmeye gidemediği için sahabe sıfatını kazanamamıştır. Peygamber aşığı biriydi. Peygambere olan muhabbeti menkıbeleşmiştir (Kurnaz, 1987, 70) Peygamberimiz onun hakkında övücü sözler söylemiştir. Tabiin olarak kabul edilir.

Aktepî, peygambere yalvarışlarında Hz. Hasan'ı duasında zikrettiği gibi Veysel Karanî'yi de duasının kabulü için zikreder. Peygamberimizin ona karşı ayrı bir sevgisi olduğu için Aktepî onun makbul ve veli bir zat olduğunu düşünerek sevdiğinden ayrı kalma acısını dindirmesi için ondan medet diler:

Çûm hilak ez firqetê firyadê min **Weys-ul Qeran**

Xemzeyê çeşmê di şehla can deranî ez beden 13/20

Helak oldum ayrılıktan, yetiş Veysel Karanî

Baygın gözlerin gamzesi bedenden çıkardı canı

9. YEZİD:

Emevi halifesi Muaviye bin Ebu Sufyan'ın oğlu olup Şam'da dünyaya geldi. Muaviye ölmeden önce oğlu Yezid'i kendi yerine halife olarak atadı. Yezid herkesin kendisine biat etmesini isteyince olaylar başlamış oldu. Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin, hilâfet ihtilâfları yüzünden Kerbelâ'da Emevilerden Yezid'in ordusu ile çarpışıp şehit düştü (Onan, 1991, 118). Ehli beyt Yezid'in saltanat hırsı yüzünden büyük

zulümlere maruz kaldı. Bu zulüm tüm İslam âleminde yürek yakan bir destana dönüşmüştür. Ehl-i beytin başına gelen acı olaylar şiirlerde de etkisini göstermiş ve pek çok şair, peygambere olan sevgisini göstermek adına ehl-i beyte sevgi ve Yezid'e düşmanlık konusunda şiirler yazmıştır. Aktepi de bu konuda pek çok şairden de öteye gitmiş ve Yezid'e lanet etmeyi konu alan bir şiir yazmıştır. Şiirin her beytinde büyük bir öfke vardır:

Sed hezar le'net muzaef şubhê baranê şedîd
Her zaman la yanqeti' bin ew li ser rûhê **Yezîd** 8/1
*Yüz bin lanet olsun, şiddetli yağmur gibi kat kat
Her zaman devam etsin, Yezid'in ruhu üstüne*

Aktepi kendisini âl-i beytin aşığı olarak niteler ve kâfir gibilere lanet etmeyi bayram günü olarak görür:

Ez ku sergerdanê 'eşqê xanedan im eşkera
Le'neta kafir şebîhan nik me 'eynî rojê îd 8/4
*Hanedan aşkının sersemiyim, bellidir
Kafir gibilerin laneti, bize bayram günüdür*

B-TARİHİ VE EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

1. CEM:

İlk mitolojik İran padişahının adıdır(Cemalî ve Cemalî, 1392, 14). İran'daki Pişdâdiyan hanedanının dördüncü ve en büyük hükümdarı olup adı Cemşid'tir. Cem olarak da anılır. "Cem" kelimesi büyük padişah, "şid" kelimesi ise "ışık" demektir. Cemşid'e işaret eden en eski metinler, Zerdüş'tün sözleridir. Persler onu adil, kendisine kutsal mesajlar ve mektuplar gönderilen, tek tanrı inancına sahip, olgun ve ahlaklı, insanları seven bir hükümdar olarak kabul ederler(Yıldırım, 2008, 204). İran mitolojisine göre yedi yüz ya da bin yıl hüküm sürmüştür(Pala, 2009, 86). Cem'in sihirli bir kadehinin olduğu söylenir. Bu kadehe Cam-ı Cem ya da Cam-ı Cihanbîn denilir(102). Cem, bu kadehe bakınca dünyadaki her şeyi görmüş.

Edebiyatta gücün ve hâkimiyetin sembolü benzetme unsuru olarak kullanılır. İçine bakıp dünyayı gördüğü sihirli kadehi ile anılır.

Aktepi aşk denizine daldığını, aşkın lideri olduğunu; Cem gibi güçlü bir âşık olduğunu ve bu nedenle şarap kadehinin getirilmesini söyler. Burada Cem, güçlü bir padişah olmasıyla benzetilen olarak kullanılmıştır:

Xerîqê qelzemê 'eşq im, reîsê ekremê 'eşq im
Bide camê, **Cem** 'eşq im, qewî me ez di de'wayê 26/13
*Aşk denizine dalmışım, aşkın cömert lideriyim
Ver kadehi, Cem aşklyım, bu iddiada güçlüyüm*

Şair bir şiirinde gönle hitap ederken her beyitte aşk vasıtasıyla gönlün kazandığı güzel haller sıralanır. Gönül, sevgiliye ve aşka yaklaşınca sevgili tarafından öyle nimetler kendisine sunulur ki adeta padişahlar gibi olur:

Bi zî rû bim were pêş ber nîgari nazenîn dilber
Çû î'n'am bo te, bi Keyxusrew û **Cimşîd û Cem**, Şah î 25/7
*Nazlı dilberin huzuruna korkuyla gel
Sana nimet verince, Keyhüsrev, Cemşid ve Cem'le padişahsın*

2. ESFENDAR:

Esfendar veya İsfendiyar olarak geçer. Şahnâme'deki kahramanlardan biridir. Lâkabı Royin-Ten'dir(Kurnaz, 1987, 125). Hak, kudret ve lütuf sembolüdür. Mitoloji kitaplarında İsfendiyar'ın kahramanlıklarından bahsedilirken kıtlık sebebi sayılan ejderhaları yendiği ve bu şekilde bereketin gelmesine sebep olduğu anlatılır.(Deşt Erjene, 1388, 131) İran tarihine ve efsanesine dayanmakta olup, daha ziyade maddi kudret, kahramanlık ve hükümlerlik timsalidir(Tolasa, 2001, 83).

Aktepî sevgilinin güzelliğinin gücü ve etkisi üzerinde dururken, sevgilinin yüzlerce İsfendiyar ve Rüstem'i hapse atacağını söyler. Yani bu efsanevi güçlü padişahlar dahi sevgilinin gözlerinin güzelliğine mahkum olur ve onlara tutuklu kalırlar:

Kes li min lewman mekin ev cılwe û çeşme siyah
Sed çû **Esfendar** û Rostem beste der zından dikin 21/11

*Beni kimse kınamasın, bu cilve ve siyah gözler
İsfendiyar ve Rüstem gibi yüzlercesini hapse atar*

3. HULAGU HAN:

Babası, Cengiz Han'ın en küçük oğlu olan Toluy Han'dır. Hülagü, Cengiz Han'ın torunudur. 1265'te Merâgâ'da kırk sekiz yaşında ölmüştür (Yuvalı, 1998, 473) İlhanlılar devletini kurmuştur. Abbasî devletini yıkmış, zorlu Alamut kalesini ele geçirmiş ve Bağdat tarumar etmiştir. Tarihte yaptığı katliamlarla anılmaktadır. Divân şiirinde yağma, çapul ve kötü niyetli padişah kişiliğiyle anılır (Pala, 2009, 216).

Aktepî sevgilinin güzellik unsurlarını tarif ederken güzel gözlerinden bahseder ve bu gözlerin gamze oklarıyla savaşa gitmesi durumunda gönül mülkünü talan ve viran edeceğini söyler:

Dîdeê şehla ku bân cengê bi tîrê xemzeyan
Wek **Hilagû Xan** seraser milkê dil wêran dikin 21/9

*Tatlı gözler, gamze oklarıyla gelince savaşa
Hülagu Han gibi viran eder gönül mülkünü tamamen*

4. İSKENDER:

Büyük İskender Makedonya'da dünyaya gelmiştir. Büyük İskender, "İskender-i Makedonî" ve "Lanetli İskender" olarak bilinir ve M.Ö III. asırda yaşamıştır. Şahnâme'de anlatılanlara göre Dârâb'ın oğludur ve İran şahı Dârâ ile savaşmıştır (Mâzenderanî, 1377, 55). İslamî literatürde bahsedilen İskender ise İskender-i Zülkarneyn olarak bilinir. Yafes İbn-i Nûh evladındandır ve Hz. Hızır'la birlikte hayat suyunu aramak üzere karanlıklar ülkesine gider (Gencay, 2012, 116).

Edebiyatta gücü, zenginliği ve fetihçi olmasıyla bahsedilir. Âb-ı hayât araması, Hızır ile olan yakınlığı, karanlıklar ülkesine girmesi, yolculukları, ordusunun çokluğu, cihangirliği vs. yönlerden ele alınır.

Şair, gönle hitap ederek dünyevi krallar gibi mala meyletmemesini, çünkü onun, güllerin ve seherlerin hünkarı bir bülbül olduğunu söyler:

Nebit meylê bikî bo serteser emlakê **İskender**
Çi hacet bo te dinya çûn tu hunkarê sehergah î? 25/13

*İskender'in geniş mülküne meylin olmasın
Sana ne lazım ki dünya, sen seherin sultanısın*

5. KEYHÜSREV:

Keyaniler hanedanının ünlü hükümdarlarından olan Keyhusrev, Siyâvüş ve Frengis'in oğludur (Hanleri Kiya, 1348, 418). Keyanilerin 3. Padişahıdır. Efrasyab'ın torunudur. Keyhüsrev akıllı, zeki, cesur ve tedbirli bir kahraman olarak nitelenir (Yıldırım, 2008, 464.). Adalet ve büyük mertebesiyle meşhur bir padişahtır. Keyhüsrev de bir padişah olarak güç ve hâkimiyeti temsil eder ve sevgilinin âşık üzerindeki etkisine benzetme yapmak için kullanılır.

Sevgili, gönle bakıp ona ilgi gösterince ve nimetlerini ona sununca gönül, bunlar karşısında adeta padişahlar gibi olur:

Bi zî rû bim were pêş ber nîgari nazenîn dilber
Çû î'n'am bo te, bi **Keyxusrew** û Cimşîd û Cem, Şah î 25/7

*Nazlı dilberin huzuruna korkuyla gel
Sana nimet verince, Keyhüsrev, Cemşid ve Cem'le padişahsın*

6. KUBAD/KEYKUBAD:

Bu isimle farklı İrani şahsiyet mevcuttur. İran padişahlarından biridir. Keykubad, Keyaniler hanedanının ilk hükümdarıdır. Avesta'da bu isim defalarca geçmektedir. Fars Edebiyatında iyi ve güleryüzlü bir hükümdar olarak geçer (Yıldırım, 2008, 471). Kürt edebiyatında da bu padişahlar gücü, hâkimiyeti ve büyüklüklerini temsil eden taçlarıyla anılırlar.

Aktepî sevgilinin güzelliğini tasvir ederken kıvrım kıvrım zülfüne ve başındaki taca yemin eder. Şair, sevgilinin saçlarını taca benzetirken Kubad padişahının tacını örnek olarak verir:

Sed hezar sewgendê min ewtadê zülfê xem bi xem
Hem bi an tacê **Qûbadî** kec wekî şahê Ecem 13/7
*Yüzbinler yemin ki, kıvrımlı zülfün muzrağı
Hem Kubad'ın o eğik tacıyla, Acem şahı gibidir*

7. MAHMUT VE EYAZ:

971 yılında Buhara'da doğdu. Hindistan fatihi olarak bilinir. Babası Sebük Tegin'dir. Babasının ölümünden sonra kardeşinin tahta geçmesine itiraz etmiş, onunla savaşmış ve onu yenerek tahta geçmiştir. Tarihi kaynaklarda sarayında 400 şairin bulunduğu, edebiyata ve şairlere bu şekilde değer verdiği aktarılır.

Gazneli Mahmut'un çok sevdiği bir kölesi veya hizmetkârı varmış. Adı ise Eyaz'mış. Sultan Mahmut, bu hizmetlisini çok severmiş. Bu güven ve sevgi o kadar ileri seviyeye gelmiş ki divan şiirinde âşık ve mâşuk için benzetilen olarak kullanılmışlar(Bkz. Mesnevi, V. Cilt, 1857. beyit). Bu benzetmelerde sultan Mahmut aşığı; hizmetlisi Eyaz ise sevgiliyi temsil eder. Aktepî de kendisinin aşk tahtında Sultan Mahmut gibi olduğunu söyler:

Ber textê mehebbet bi xwe **Mehmûdê Eyaz** im gerden di firaz im
Der miñnetê hicranê şahinşahê nihâlî, Ferhad û Şerîn im 19/8
*Sevgi tahtında ben Mahmud-ı Eyaz'ım, gururluyum
Fidan gibi sultanın hicran sıkıntısıyla, Ferhat ve Şirin'im*

8. RUSTEM:

İran pehlivanı olan Rüstem, kahramanlığıyla meşhur olan Zâl'ın oğludur(Levend, 1984, 165). Rüstem-i Zâl olarak da bilinir. Lakabı Tehemten'dir. Firdevsî'nin *Şahnâme*'sindeki meşhur pehlivanlardandır(Hanleri Kiya, 1348, 230). Savaşlarda büyük kahramanlık ve yiğitlik göstermiştir. Kahramanlık, acı, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak anılır. Siyavuş'u öldürmesi ve Güştâb'ı esaretten kurtarmasıyla ünlüdür(Pala, 2009, 382). Devlerle savaşmış onları yendiği aktarılır. Şiirlerde pehlivan, fil bedenli ve savaşçı gibi isimlerle de anılır.

Şair Rüstem'i de aşk konulu şiirlerinde ele alır. Beyitlerde sevgilinin güzelliğinin, Rüstem gibi yüzlerce kahramanı hapse atabileceğini söyler. Sevgilinin gözleri ve bir bakışı Rüstem'i bile kendisine tutuklu hale getirir:

Kes li min lewman mekin ev cılwe û çeşme siyah
Sed çû Esfendar û **Rostem** beste der zîndan dîkin 21/11
*Beni kimse kınamasın, bu cilve ve siyah gözler
İşfendiyar ve Rüstem gibi yüzlercesini hapse atar*

Gönül, sevgili ve aşk olmadan çok zayıftır. Karakteri yoktur. Ancak aşk, gönle girince ve sevgilinin okları saldırınca, meydana bir Rüstem gibi olur:

Xedengê dilberê çûn-tên li meydan **Rostemê Zal** î
Di bazara mehbgt de bûhayê Yûsufê çah î 25/2
*Dilberin okları gelince meydana Rüstem-i Zal'sın
Sevgi pazarında kuyudaki Yusuf'sun*

C-AŞIK VE MAŞUKLAR

1- FERHAT ve ŞİRİN:

Ferhat: Şirin'e âşık olan aşığın adıdır(Tunç, 2008, 555). Husrev-i Pervîz'in rakibidir(Yıldırım, 2008: 305). Sevdiği olan Şirin'e kavuşmak için Bîstun dağına deldiği söylenir. Bu münasebetle dağı kazması yönüyle şiirlerde ele alınır(Kurnaz, 1987, 134).

Birbirini seven âşık ve mâşuk ikililerindendirler. Bu hikâyenin diğer bir adı da Hüsrev ve Şirin'dir. Bu hikâyenin Fars Edebiyatından diğer milletlere yayılması Nizamî-yi Gencevî sayesinde olmuştur. Kürt Edebiyatında ilk kez Goranî lehçesiyle Xanay Qubadî tarafından yazılmıştır(Acar, 2016, 218).

Şirin: Ferhat'ın âşık olduğu bayan kahramandır. Padişah Hüsrev'in de sevdiği'dir. Şirin önceleri Hüsrev'e âşık olmuştur. Sevgili için benzetilen olarak kullanılır. Şirin'in kelime anlamı tatlı olduğu için kelime oyunlarıyla birlikte kullanılır. Ferhat, Hüsrev ve dağ gibi kelimelerle anılır.

Şair Ferhat ve Şirin'i bazen beraber, bazen ayrı şekilde şirine almıştır. Klasik şiirin genel benzetmelerinde olduğu gibi âşıklar Ferhat'a, mâşuklar ise Şirin'e benzetilir. Şair bazen kendisini bazen de âşıkları Ferhat'a benzetir; sevdiğini veya âşıkların sevdiğini ise Şirin'e benzetir.

Şair, sevdiğinden ayrı kalan bir âşık olarak ayrılık acısını çektiğini ve bu açıdan Ferhat ve Şirin'e benzediğini söyler:

Ber textê mehebbet bi xwe Mehmûdê Eyaz im gerden di firaz im

Der miñnetê hicranê şahinşahê nihâlî, **Ferhad û Şêrîn** im 19/8

Sevgi tahtında ben Mahmud-ı Eyaz'ım, gururluyum

Fidan gibi sultanın hicran sıkıntısıyla, Ferhat ve Şirin'im

Aşağıdaki beyitte şair, üç âşığın adını zikreder ve bunların da sevgilinin karşısında beklediğini ve benim sevdiğimin ayaklarını öpmek üzere izin istediklerini söyler. Burada diğerlerinin de kendi sevdiğini görmek istediklerini söyleyerek kendisinin ve diğer âşıkların sevdiklerinin aynı olduğunu belirtmiş oluyor. Bu da aslında tüm bu âşıkların ilahî aşkın peşinde olduğunu, bu nedenle de hepsinin sevdiğinin Allah olduğunu belirtmiş oluyor:

Sed çû Qeys û Wamiq û **Ferhadê** ber dergahê yar

Bo qedembûsê hebîb im-cumle îstîzan dîkin 21/8

Kays, Vâmık ve Ferhat gibi yüzlercesi yârin dergahında

Sevgilimin ayağını öpmek için, hepsi izin istemekte

Yine şair aşkı bir okula benzetir ve bu aşk okulunda aslında tüm aşk besleyenlerin veya ehl-i kalp olanların, âşıkların ve mâşukların birer talebe olduğunu söyler. Bu aşk okulunda şair kendisini Ferhad'a, sevgilisini ise Şirin'e benzetir:

Di mektebxaneyê 'eşqê, ez **Ferhad û tu Şêrîn î**

Di babê serxweşî mestî, ez Mecnûn û tu Leyla î 28/8

Aşk okulunda ben Ferhat, sen Şirin

Sarhoşluk ve mestlikte ben Mecnûn, sen Leyla'sın

Aktepî bir şiirinde karşısında çokça güzelin olduğundan bahseder. Bu tasvir muhtemelen baharda gördüğü güzelliklerin tarif edilmesidir. Zira âşık için tek bir sevgili vardır. Birden fazla güzelden bahsetmesi farklı bir anlamı gerektirir. Şair, gördüğü güzelleri Leyla, Şirin ve Züleyha'ya benzetir. Özelliklerini anlatırken güzelce salınarak yürümeleri, güzel gözlü, selvi boylu, gonca yüzlü ve tatlı sözlü olduklarını söyler:

Sed hezar Leyla û **Şêrîn** û Zuleyxa der xiram

Çeşmê şehla, serwî-bala, xunce-dêm elfazê xweş 11/3

Yüzbinlerce Leyla, Şirin ve Züleyha salınarak yürürler

Baygın gözler, servi boylar, gonca yüzler ve güzel sözler

2- LEYLA VE MECNUN(KAYS)

Leyla: Mecnûn'un kendisine âşık olduğu bayan kahramandır. Şiirde Leylâ, Mecnûn'un sevgilisi ve ideal sevgili tipini karşılarken daha çok saç, gözleri ve güzelliğiyle öne çıkarılır(Tunç, 2010, 238). Leyla Kays'ın amcakızıdır.

Mecnûn: Leyla ile Mecnun mesnevisinin erkek kahramanı. Asıl adının Kâys olduğu rivâyet edilen bu kişinin gerçekte yaşayıp yaşamadığı tartışılan bir konudur(Tökel, 2000, 441). Hikayede anlatıldığına göre Mecnûn, Leyla'ya olan aşkıdan çöllere düşmüştür.

Genel görüşe göre Leyla ve Mecnûn hikâyesi ilk olarak Bedevi Arap kültüründe ortaya çıkmış, sonradan diğer milletlerde de yaygınlaşmıştır. Klasik edebiyatta onların aşkları üzerine pek çok manzum destan yazılmıştır(Dost, 2010, 84). Nizami-yi Gencevî Farsça, Sewadî Kürtçe olarak onların maceralarını manzum halde yazmıştır(Cihanî, 2013, 108).

Sevgilinin aşkı ve ondan ayrı olma, aşığı deli eder ve çöllere atar. Çünkü deli olan âşığı kimse anlayamaz, o da başını alıp gider. Mecnûn da Leyla için âşkından deliye dönmüş ve çöllere düşmüştü:

Kirim yexsîr û napeyda, cinûn û wale û şeyda
Veriştim ez ji nêv qeyda, wekî **Mecnûn** bi çolê ra 1/13
Etti beni esir, kayıp, deli, sersem ve baygın
Çözdü beni zincirden, Mecnûn gibi çöllerde

Sed çû **Qeys** û Wamiq û Ferhadê ber dergahê yar
Bo qedembûsê hebîb im-cumle îstîzan dikin 21/8
Kays, Vâmık ve Ferhat gibi yüzlercesi yârin dergahında
Sevgilimin ayağını öpmek için, hepsi izin istemekte

Güzeller edebiyatta gül ve çiçeklere benzetildiği gibi çiçekler ve güzel manzaralarda sevgili ve güzele benzetilebilir. Aktepî gördüğü pek çok güzel manzarayı meşhur sevgililer olan Leyla, Şirin ve Züleyha'ya benzetir:

Sed hezar **Leyla** û Şêrîn û Zuleyxa der xiram
Çeşmê şehla, serwî-bala, xunce-dêm elfazê xweş 11/3
Yüzbinlerce Leyla, Şirin ve Züleyha salınarak yürürler
Baygın gözler, servi boylar, gonca yüzler ve güzel sözler
Di 'uqbayê wekî rabim, bi dîdara te ez şa bim
Wekî **Mecnûn** û Leyla bim, ji sewdaya te Leylaê 26/6
Ahirette kalktığımda seni görmekle mutlu olsam
Sen gibi Leyla'nın sevdasından, Mecnûn ve Leyla olsam
Di mektebxaneyê 'eşqê, ez Ferhad û tu Şêrîn î
Di babê serxweşî mestî, ez **Mecnûn û tu Leyla** î 28/8
Aşk okulunda ben Ferhat, sen Şirin
Sarhoşluk ve mestlikte ben Mecnûn, sen Leyla'sın

3- VAMIK:

Azra isimli kıza âşık olan kişidir(Dost, 2010, 84; Gölpınarlı, 1953: 43). Çin hükümdarının çocuğu olup Gazne hükümdarının kızına âşıktı. Vâmık ve Azrâ mesnevisini bir kaç şair yazmıştır. İranlı şair Unsûrî'nin eseri diğerlerine ilham kaynağı olmuştur. Vâmık büyük zorlukları aşarak, perileri, devleri ve zalim padişahları yenerek Azrâ'yı bulur ve birbirlerine kavuşur ve evlenirler.

Bu üç âşık da şairin sevdiğini sevmektedir. Hepsinin sevdiği aynıdır denilerek ilahî aşk kastedilmiştir:

Sed çû Qeys û **Wamiq** û Ferhadê ber dergahê yar
Bo qedembûsê hebîb im-cumle îstîzan dikin 21/8
Kays, Vâmık ve Ferhat gibi yüzlercesi yârin dergahında
Sevgilimin ayağını öpmek için, hepsi izin istemekte

4- ZÜLEYHA:

Yusuf ve Züleyha aşk mesnevilerinin kadın kahramanıdır. Aşk ve güzelliği temsil eder(Geverî, 2013, 78). Yusuf peygamber âşık olan ve Kur'an da hikâyesi geçen meşhur Mısır azizesidir(Durre, 2002, 160). Züleyha, Mısır aziziyle evlenmeden önce Hz. Yusuf'u rüyasında görmüş ve ona âşık olmuştur. Bütün aşk hikâyelerinde erkek kişi, âşık olandır, kadın ise mâşuktur. Ancak Yusuf ve Züleyha ikilisinde Hz. Yusuf sevgili konumunda, Züleyha ise âşık durumundadır.

Züleyha, edebiyatta sevgilinin benzetildiği aşk kahramanlarından biridir. Can, Yusuf olarak düşünülünce Züleyha da aşk ve sevgilidir. Yusuf'un güzel yüzünün manevi şarabı Züleyha'yı mest etmişti. Edebiyatta Yusuf ve Mısır kelimeleriyle tenasüp içinde işlenir(Pala, 2009, 490).

Aktepî bir şiirinde baharı tasvir ederken gördüğü bütün güzellikleri mâşuğun özellikleriyle anlatır. Pek çok güzelin karşısında olduğunu söylerken özelliklerine değinir. Bu güzelleri Leyla, Şirin ve Züleyha'ya

benzetir. Bunların güzellik unsurlarını aktarırken salınarak yürümelere, güzel gözlü, selvi boylu, gonca yüzlü ve tatlı sözlü olmalarından bahseder:

Sed hezar Leyla û Şêrîn û **Zuleyxa** der xiram

Çeşme şehla, serwî-bala, xunce-dêm elfazê xweş 11/3

Yüzbinlerce Leyla, Şirin ve Züleyha salınarak yürürler

Baygın gözler, servi boylar, gonca yüzler ve güzel sözler

SONUÇ:

Şeyh Abdurrahman Aktepi, filozof kabiliyetinde bir kişilik olarak divanını hazırlamıştır. Aktepi'nin küçük ebatlı divanında 46 şahsiyet belirledik. Bunların büyük çoğunluğu dinî şahsiyetlerden oluşmaktadır. Dinî şahsiyetlerin de büyük oranı aşk konusunda yazılmış şiirlerde âşık ve mâşuk için benzetilen olarak kullanılmıştır. Dinî kişiliklerden sonra tarihî ve efsanevî kişilikler gelmektedir. Bunların da tamamı padişah oldukları için gücü ve hâkimiyeti temsil açısından sevgilinin gücü için benzetilen olarak kullanılmıştır. Son kısımda ise âşık ve mâşuk ikilileri gelir ki bunlar zaten adından anlaşıldığı üzere aşk konusunda kullanılmıştır. Hem dinî hem edebi yönleri barındıran bu divan, bu edebî özellikleriyle Klasik Kürt Edebiyatı için önemli bir eser niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Hayrullah (2016). *Dîwan Şêx Ehmedê Feqîr*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Adak, Abdurrahman, Ekola Aqtepeyê ya Edebiyatê û hizra Kurdîti-Elewîti-Neqşebendîtiyê. *Nûbihar Dergisi*, Sayı 131, s. 10-15.
- Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bozan, Metin (2017). *Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası (Şi'da Kerbela Örneği)*. e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Kasım-2017, Cilt:9 Sayı:2 (18).
- Can, Şefik (1997). *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*. İstanbul: Ötügen Yayınları,
- Cebecioğlu, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Cemali ve Cemali, Berresî ve Tetbik-i şahsiyyet-i Cemşid ve Süleyman der Mesneviha-yi Attar, Divan-ı Hafız, Divan-ı Hacu. *İlmî, Pujuşêşî, Tahassusî, Tefsîr ve Tahlîl-i Mutûn-ı Zeban ve Edebiyat-ı Fârisî Dergisi*, Dönem 5, Sayı 16, s.9-38, 1392.
- Ceyhan, Semih (2015). *Türkiye'de Tarikatlar*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Cihanî, Perwîz (2013). *Şîroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Çeçen, Halil (2008). *Fitnat Hanım Hayatı, Sanatı ve Divanı*. Ankara: Bizim Büro Ofis Yayınevi.
- Çelebioğlu, Âmil (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Değirmençay, Veyis (2016). *Ârif Çelebi'nin Farsça Kasidesi ve Türkçe Çevirisi*. Doğu Esintileri Dergisi, Sayı 4, s. 141-166.
- Deşt Erjene, Mahmud Rızayi. Baztab-ı Numadin-i Âb der Gostere-i Esatir. *Feslname-i Edebiyat-ı İrfani ve Ustureşinasi*, Sayı 16, 1388 Payız, s. 111-137.
- Dinler Tarihi Ansiklopedisi* (1999). III Cilt, İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Dost, Jan (2010). *Ehmedê Xanî Mem û Zîn Şîrove û Kurdiya İro*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Durre, Abdurrahman (2002). *Şerha Dîwana Ehmedê Xanî Felsefe û Jiyana Wî*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- En-nedvi, Ebul Hasan (1992). *Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı*. Çev. Yahya Eriş, İstanbul: Risale Baskı-Yayın.
- Enverî, Hasan (1383). *Ferheng-i Rûz-ı Suhen*. Tahran: Suhen Yayınları.
- Ertekin, M. Zahir (2015). *Qelem di Rewdınne'îma Şêx Ebdurrehmanê Aqtepi de*. Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 1, s. 8-27.
- Erginli, Zafer İlyas Karş, Yavuz Köktaş, Nurettin Ödül, Rıfat Resul Sevinç ve Salih Sabri Yavuz (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınları.
- Geveri, Ayhan (2013). *Yûsuf û Zuleyxa Selîmiyê Hizanî*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdulbaki (1953). *Şeyh Galip Hayatı, Sanatı, Eserleri*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Güzel, Ahmet (2012). Hz.Hatice'nin Hz.Peygamber'le Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme. *İstem Dergisi*, Yıl 10, Sayı 19, s. 57-100.
- Hanleri Kiyâ, Zehrâ (1348). *Ferheng-i Edebiyat-ı Fârisî-yi Derî*. Tahran: İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İran.
- Haspolat, Kenan (2013). *Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi 3*. İstanbul: Uzman Matbaacılık.
- Köksal, M. Asım (2008). *İslam Tarihi 1*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Kurnaz, Cemal (1987). *Hayali Bey Divanı Tahlili*. İstanbul: Kültür e Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kurt, Halil (2013). Yunanistan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, s. 586-595.
- Levend, Ağah Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mâzenderânî, Hüseyin Şehîdî (1377). *Ferheng-i Şâhnâme (Nâm-ı Kesân ve Câyhâ)*. Tahran: İntişârât-ı Bunyâd-ı Nişâbü, Neşr-i Belh.
- MEB (1987). Hüseyin. *İslam Ansiklopedisi*, V. Cilt, 1. Kısım, 634.
- Melek, Ali ve Demir, Abdullah (2009). *Dinî Değerleri ile Diyarbakır*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Muîn, Muhammed (1381). *Ferheng-i Muîn*. 2 Cilt, Tahran.
- Musahub, Gulamhuseyin (1380). *Dairatul Muarif-i Fârisî*. 3 Cilt, Tahran: Emir Kebir Yayınları.
- Nisâbüri, Ebu İshak İbrahim (1382). *Kıyasu'l-Enbiya (Dastanhâ-yi Peyğâmberan)*. Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî.
- Onan, Necmettin Halil (1991). *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Onay, Ahmet Talât (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü - Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. İstanbul: H Yayınları.
- Özaydın, Murat (2013). Nakşî-Hâlidî Ekolünde Diyarbakır'da Yetişen Mutasavvıflar. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, s. 275-315.
- Özkan, Mustafa (2010). *Çeşitli Yönleriyle Kerbela(Tarih Bilimleri)*. Sivas: Asitan Yayıncılık.

- Pala, İskender (2009). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Seccâdi, Seyyid Cafer (2007). *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*. (Çev. Hakkı Uygur), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Sönmez, Nesim (2015). Hâfız-ı Şîrâzî – Melayê Cizîrî Karşılaştırması (Aşk, Gül, Bülbül, Rinde, Züht ve Dini Semboller Açısından). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 40, Ekim.
- Tolasa, Harun (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tunç, Osman (2010). *Mela Ahmedê Cizîrî Dîwan (Metnê Kurdî & Türkçe Çevirisi)*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], *İlmihal*, 2 Cilt, Ankara.
- Tanyıldız, Ahmet (2017). *Firdevsî-i Rûmî Kalem ile Kılıcın Münazarası Münâzara-i Seyf ü Kalem*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Tökel, Dursun Ali (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tunç, Semra (2010). Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 15, s. 301-334.
- Uludağ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yakup, Keskin (2012). Yakın Döneme Etkileri İtibarı ile Kerbelâ. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38, s. 307-340.
- Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yıldırım, Ali (2018). *Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım" Hadis-i Kudsîsinin Klasik Şiire Yansımaları*. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 154-168.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2007). Peygamber. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, 257-262.
- Yuvalı, Abdulkadir (1998). Hülagu. *TDV İslam Ansiklopedisi*, , Cilt 18, 473-475.
- Yüksel, Ahmet Turan (2010). *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Zavotçu, Gencay (2012). *Divan Şairlerinden Gazeller I*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.